

ROMOWIE JAKO BENEFICJENCI DOCELOWI PROGRAMÓW REALIZOWANYCH W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH UNII EUROPEJSKIEJ W POLSCE

„Romowie są jedną z największych mniejszości etnicznych w Unii Europejskiej, lecz zbyt często Europa o nich zapomina. Zmiana tej sytuacji to wspólne zadanie Unii Europejskiej i państw członkowskich. Mamy już narzędzia, by tego dokonać, musimy tylko bardziej efektywnie je wykorzystywać”¹. Te słowa wypowiedział Vladimír Špidla, komisarz Unii Europejskiej ds. równych szans, podczas pierwszego szczytu Unii Europejskiej w sprawie Romów, który odbył się we wrześniu 2008 roku. Narzędzia, służące do poprawy sytuacji Romów w Europie, o których mówił Špidla, to europejskie fundusze strukturalne, które są zasadniczym źródłem finansowania celów polityki strukturalnej Unii Europejskiej² oraz wszelka europejska pomoc udzielona krajom w okresie przed przystąpieniem do Unii Europejskiej. Podstawą dyskusji podczas szczytu Unii Europejskiej w sprawie Romów był dokument Agendy Społecznej Komisji Europejskiej z 2 lipca 2008 r. *Community Instruments and Policies for Roma Inclusion*³, z którego wynika, iż rozrzucone po Europie społeczności romskie są dotknięte dużo wyższą stopą bezrobocia i w większym stopniu narażone na utrwaloną z pokolenia na pokolenia biedę niż średnia w ich krajach. Przeciętna oczekiwana długość życia jest krótsza nawet o 15 lat. Problemem jest także m.in. niski odsetek romskich dzieci uczęszczających do szkół.

Mimo że w Polsce społeczność romska nie stanowi tak licznej grupy, jak na przykład na Słowacji, Węgrzech czy w Rumunii, problemy Romów niczym się nie różnią od tych, z którymi borykają się ich rodacy w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Już od kilku lat podejmuje się mniej lub bardziej udane inicjatywy, jednak lektura sondaży badania opinii społecznej czy raportów, w których mowa jest o sytuacji mniejszości romskiej w Polsce, nie napawa optymizmem. Wobec tych faktów poprawa trudnej sytuacji społecznej Romów wydaje się zadaniem niezwykle

¹ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1072&format=HTML&aged=0&language=PL&guiLanguage=en> (dostęp: 28.10.2009).

² W. Bokajło, K. Dziubek, *Unia Europejska. Leksykon integracji*, Wrocław 2003, s. 501–502.

³ Dokument dostępny na stronie internetowej <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=481&langId=en>

trudnym, o ile w ogóle możliwym. Niemniej jednak podejmowane są inicjatywy, dzięki którym obie strony próbują pokonać przeszkody stojące na drodze do integracji. Problematyka związana z wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej w kontekście poprawy sytuacji społeczności romskiej dotyczy wielu krajów europejskich, jednak niniejszy tekst dotyczy przede wszystkim sytuacji Romów w Polsce.

Romowie w Polsce zgodnie z *Ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*⁴ z 2005 roku mają statut mniejszości etnicznej⁵ i, co się z tym wiąże, zgodnie z umowami międzynarodowymi podpisanymi przez Polskę oraz prawem wewnętrznym (w tym zwłaszcza konstytucją) należy im się pełna ochrona prawna i pomoc ze strony państwa. Jednym z warunków, które należy spełnić, by w świetle ustawy posiadać status mniejszości etnicznej, jest obecność przodków danej mniejszości na terytorium państwa polskiego od co najmniej stu lat⁶. Romowie spełniają to kryterium, gdyż ich obecność w Polsce sięga ponad sześciu wieków. Liczebność mniejszości romskiej szacuje się na 30–50 tys. osób⁷. Jednak według danych zestawionych przez organy administracji terytorialnej liczba Romów wynosi około 20 tys. osób⁸. Różnice te wynikają z faktu, iż poszczególne urzędy, jak np. urzędy pracy, nie prowadzą odrębnych statystyk uwzględniających pochodzenie etniczne bądź narodowe. Ostatni spis ludności z 2002 roku jeszcze bardziej zaciemnił obraz w tej kwestii, gdyż według jego danych w Polsce mieszka niespełna 13 tys. Romów, co jest spowodowane głównie tym, że znaczna część Romów zadeklarowała w ankietach narodowość polską⁹.

Obecnie w Polsce żyją cztery grupy Romów:

Polska Roma – grupa zamieszkała w Polsce prawdopodobnie od XV wieku. Do lat 60. XX wieku jej członkowie prowadzili wędrowny tryb życia i zachowali tradycję. Obecnie mieszkają w środkowej i północnej Polsce.

Bergitka Roma (Romowie górcy) – grupa mieszkająca w południowej Polsce, we wsiach i miasteczkach Podhala i Beskidów. Po II wojnie światowej Romowie z grupy Bergitka migrowali na ziemie zachodnie i północne. Część z nich przeniosła się do Nowej Huty, gdzie znaleźli zatrudnienie. Bergitka Roma, którzy od XVIII wieku prowadzą osiadły tryb życia, zatarli wiele elementów tradycji związanej z wędrownym trybem życia.

⁴ Źródło: www.mswia.gov.pl (dostęp: 10.11.2009).

⁵ Mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

⁶ Źródło: www.mswia.gov.pl (dostęp: 10.11.2009).

⁷ Źródło: www.stowarzyszenie.romowie.net (dostęp: 10.11.2009).

⁸ Źródło: www.mswia.gov.pl (dostęp: 10.11.2009).

⁹ E. Nowicka (red.), *Romowie o sobie i dla siebie. Nowe problemy i nowe działania w pięciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2003, s. 32.

Pozostałe dwie grupy to Romowie, którzy przybywali do Polski od lat 70. XIX stulecia z Siedmiogrodu i Wołoszczyzny, zwani Lowarami i Kelderaszami. Obecnie mieszkają na terenie całego kraju z wyłączeniem obszarów górskich¹⁰.

Romowie górscy (Bergitka) od XVIII wieku prowadzą osiadły tryb życia. Natomiast Romowie z grupy Polska Roma, Kelderasze i Lowarzy kształtowali swoją kulturę i tradycję w oparciu o *Romanipen* (niepisany kodeks praw i tabuicznych zakazów), którego jednym z głównych wyznaczników pozostawał wędrowny tryb życia.

Profesor Lech Mróz uważa, że sytuacja, w jakiej znaleźli się polscy Romowie, jest rezultatem wcześniejszej polityki wobec nich, m.in. polityki władz PRL, która zmierzała wówczas do uczynienia Polski krajem jednolitym pod względem etnicznym, bez mniejszości narodowych i etnicznych, które starano się asymilować. W sposób szczególnie drastyczny stosowano tę politykę wobec mniejszości romskiej, co przejawiało się w dążeniu do jej całkowitej asymilacji. Działania te nasiliły się zwłaszcza w latach 50. i 60. XX wieku i prowadzone były dwutorowo. Romów osiadłych w rejonach górskich skłaniano do migracji, przesiedlano i zatrudniano w rozproszeniu w budowanych lub rozbudowywanych wówczas zakładach produkcyjnych. Oznaczało to dla tej grupy romskiej poprawę sytuacji ekonomicznej, ale wiązało się z postępującą asymilacją i zanikiem tradycyjnych zawodów, jakimi były dla niej: kowalstwo, brukarstwo, muzykowanie. Jeśli chodzi o Romów wędrownych, to wysiłki władz państwowych skoncentrowane były na ich osiedlaniu. W 1964 roku uzyskały one podstawę prawną w postaci uchwały Rady Państwa. Romowie wędrowni nie podporządkowywali się tej polityce. Proces osiedlania trwał aż do lat 70. i przebiegał z dużymi oporami. Osiedlenie jednak nastąpiło i wiązało się z ważnymi dla tej grupy konsekwencjami. Przede wszystkim straciła ona ekonomiczne podstawy bytu związane z wędrownym trybem życia. Stopniowo upadały tradycyjne zawody, takie jak kotlarstwo czy handel obwoźny, tym bardziej że praca na własny rachunek spotykała się z utrudnieniami i traktowana była jako proceder nielegalny, a to wiązało się ze stosowaniem szykan wobec nich. Przymusowe osiedlenie pociągało za sobą również tworzenie swoistych gett romskich, zwłaszcza w starych, zdegradowanych dzielnicach miejskich. Wędrowne grupy romskie nie poddały się polityce asymilacyjnej, co było powodem represji stosowanych wobec nich przez organy bezpieczeństwa i milicję. Generalnie – instytucje te traktowały Romów jako środowisko potencjalnie przestępcze, stąd stosowano ich rejestrację w specjalnie zakładanych kartotekach i obejmowano nadzorem milicyjnym¹¹.

Istotne zmiany przyniósł okres przemian ustrojowych, jakie dokonały się po 1989 roku. Zmieniła się sytuacja osiedlonych przymusowo Romów o tradycjach wędrownych. Uwolnienie gospodarki i wprowadzenie wolnego rynku stwarzało szanse jednostkom przedsiębiorczym, tradycyjnie przyzwyczajonym do pracy na własny rachunek. Powstały więc przedsiębiorstwa romskie, w tym sklepy, restauracje, stacje paliw, hotele. Trzeba jednak stwierdzić, że w nowej sytuacji ekonomicznej dobrze prosperuje niewielka zaledwie część społeczności romskiej¹². W szczególnie trud-

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ L. Mróz, *Polska: konflikt tradycji i nowoczesności*, „Dialog – Pheniben”, nr 1–2, 2002, s. 44–50.

¹² *Ibidem*.

nej sytuacji znaleźli się Romowie z grupy Bergitka, dotychczas zatrudnieni etatowo w przemyśle. W wyniku likwidacji zakładów przemysłowych tracili oni pracę w pierwszej kolejności, co było głównie wynikiem niskiego poziomu wykształcenia i przygotowania zawodowego, w mniejszym zapewne stopniu – niechęci otoczenia. Badania wskazują, że w niektórych regionach o najwyższej stopie bezrobocia w Polsce nawet 75–95% osób pochodzenia romskiego zostaje stałymi klientami ośrodków pomocy społecznej¹³. Szczególnie frustrujący jest fakt, że bezrobocie dotyka w znacznym stopniu ludzi w okresie największych możliwości i aktywności zawodowej, a więc ludzi młodych. Spadek zapotrzebowania na tradycyjne zawody romskie nie jest jednak jedyną przeszkodą. Bardzo poważny problem stanowi także brak integracji społecznej i kulturowej pomiędzy społeczeństwem polskim a środowiskiem romskim. Wyrosłe ze wspólnego obcowania stereotypy i uprzedzenia są dużą przeszkodą w wyrównywaniu szans ludności romskiej na rynku pracy oraz poza nim. Stereotypy złego Cygana, złodzieja i żebraka, silnie zakorzeniły się w świadomości Polaków, kształtując niechętnę, lękliwe i wrogie postawy.

Niski poziom edukacji to kolejny poważny problem społeczności romskiej w Polsce. Od chwili wymuszonego osiedlenia niejednokrotnie karano finansowo Romów za nieprzestrzeganie obowiązku szkolnego, mimo że nigdy wcześniej w Polsce nie zwracano uwagi na wykształcenie Romów. Szkoła kojarzyła się wielu Romom z kolejnymi represjami wobec nich, z zagrożeniem dla ich kulturowej i społecznej egzystencji; ponadto nawyk edukowania dzieci w szkole był im obcy, tym bardziej że wędrujący Romowie żyli z dala od szkół¹⁴. Dziś coraz więcej rodzin romańskich widzi w nauce szansę na poprawienie losu swoich dzieci, jednak wciąż stosunkowo niewielkiej liczbie dzieci romskich udaje się ukończyć choćby szkołę podstawową. Przeszkodą niejednokrotnie jest niewystarczająca znajomość języka polskiego. Z tego właśnie powodu masowo przenoszono dzieci romskie do szkół specjalnych. I był to niejednokrotnie jedyny powód takiej decyzji. Kolejnym problemem, związanym z edukacją dzieci romskich, jest znikoma ilość programów, które edukowałyby także dzieci nieromskie, przyzwyczajając je do obecności osób odmiennych rasowo czy kulturowo wśród nich. Ten rodzaj nauki jest równie niezbędny, gdyż bardzo często dzieci romskie doświadczają agresji czy ostracyzmu ze strony dzieci nieromskich, co zniechęca je do kontynuowania nauki. Bezrobocie i niski poziom wykształcenia to nie jedyne problemy Romów. Dyskryminacja, marginalizacja, apatia społeczna i brak wiary we własne możliwości to kolejne pozycje na liście problemów tej społeczności.

Pod koniec lat 90. wzrosło zainteresowanie trudną sytuacją społeczności romskiej. Spowodowane to było dwiema przyczynami. Pierwsza z nich dotyczyła obawy przed nadmierną migracją Romów do krajów Europy Zachodniej, a druga prawidłowego przebiegu negocjacji o członkostwo w Unii Europejskiej i konieczności uregulowania tych problemów przed uzyskaniem członkostwa. Romowie w tym czasie masowo migrowali głównie do Wielkiej Brytanii, gdzie starali się uzyskać status uchodźcy,

¹³ L. Mróz (red.), *Raport końcowy z badań realizowanych w ramach projektu Equal – Partnerstwo na rzecz rozwoju: „Romowie na rynku Pracy”*, Oświęcim 2006.

¹⁴ L. Mróz, *Od Cyganów do Romów – Z Indii do UE*, Warszawa 2007, s. 190–207.

co z kolei wpłynęło na wzmożone zainteresowanie przedstawicieli międzynarodowych organizacji sytuacją Romów w naszym kraju. Jednym z przejawów tego zainteresowania były krytyczne raporty, szczególnie przedstawiające złą sytuację tej społeczności. Jeden z nich, przygotowany przez brytyjską fundację Westminster for Democracy został przedstawiony na forum Parlamentu Europejskiego w 1999 roku¹⁵.

W związku z trudną sytuacją Romów w niektórych państwach kandydujących, w 2001 roku Komisja Europejska w *Strategii rozszerzeniowej (Enlargement Strategy Paper)*¹⁶ stwierdziła, że: „We wszystkich państwach o licznej społeczności romskiej wdrożono krajowe plany przeciwdziałania utrzymującej się dyskryminacji, a także poprawy nadal bardzo trudnych warunków życia Romów”¹⁷. Niektóre państwa o mniej licznej społeczności romskiej podjęły podobne programy, ale głównie z własnej inicjatywy. Jednym z takich programów był przyjęty przez rząd polski *Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim*¹⁸ w latach 2001–2003. Program ten był rezultatem prac Międzyresortowego Zespołu ds. Mniejszości Narodowych oraz serii konsultacji z władzami lokalnymi i organizacjami romskimi, a opracowany został przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji przy udziale pełnomocników ds. romskich. Zasadniczym celem tego programu było doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Romów w życiu społecznym oraz zmniejszenie różnic dzielących tę grupę od reszty społeczeństwa. Program koncentrował się głównie na takich dziedzinach, jak: edukacja, walka z bezrobociem, poprawa sytuacji zdrowotnej, bytowej, walka z dyskryminacją. W związku z tym, że samorządy terytorialne nie były w stanie samodzielnie, bez udziału rządu, uporać się ze szczególnie trudną sytuacją Romów zamieszkujących niektóre powiaty województwa małopolskiego, zdecydowano o realizacji programu na terenie Małopolski. W raporcie Komisji Europejskiej z 2002 roku, oceniającym przygotowanie Polski i innych krajów kandydujących do członkostwa w Unii Europejskiej, pozytywnie oceniono realizację programu, jednakże podkreślono, że wdrażanie go zostało poważnie ograniczone z powodu niedostatecznego finansowania ze środków budżetowych. Ponadto pomocą w ramach programu została objęta tylko jedna z czterech zamieszkujących Polskę grup romskich. Generalnie realizacja programu spotkała się ze zróżnicowanymi opiniami. Z jednej strony, doceniono fakt podjęcia długookresowej inicjatywy rządowej, zmierzającej do poprawy sytuacji mniejszości romskiej, pozytywnie oceniono również osiągnięcia w zakresie edukacji, z drugiej strony natomiast, realizacja innych części programu oraz brak współpracy pomiędzy władzami lokalnymi a organizacjami romskimi spotkały się z dużą krytyką¹⁹. Pilotażowy program

¹⁵ S. Łodziński (red.), Raport wydany przez Biuro Studiów i Ekspertyz: *Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Polityka państwa, regulacje prawne i nastawienia społeczne*, Warszawa 2003, s. 38–40.

¹⁶ Raport dostępny na stronie internetowej: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/strategy_en.pdf

¹⁷ Raporty krajowe Polska, *Program monitoringu akcesji do Unii Europejskiej (UE). Ochrona mniejszości*, Warszawa 2002, s. 23.

¹⁸ Treść programu znajduje się na stronie internetowej: http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/192/285/Tresc_pilotazowego_programu_rzadowego_na_rzecz_spolecznosci_romskiej_w_wojewodzt.html

¹⁹ Raporty krajowe Polska, *op.cit.*, s. 95–142.

rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim był wstępem do przygotowania i realizacji ogólnopolskiego, wieloletniego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w Polsce. W styczniu 2003 roku Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych, po zapoznaniu się z informacją dotyczącą realizacji programu pilotażowego i pozytywnej jego ocenie, skierowała do rządu dezyderat o objęcie tym programem Romów z całej Polski. W sierpniu 2003 roku rząd przyjął uchwałę o rozszerzeniu programu, czego rezultatem jest jego realizacja od 2004 roku na obszarze całego kraju. Program na rzecz społeczności romskiej²⁰, który stawia sobie te same cele co wspomniany program pilotażowy, ma być realizowany w latach 2004–2013 z możliwością kontynuacji w latach następnych.

Innego rodzaju wsparcie dla społeczności romskiej wiązało się z akcesją Polski do struktur europejskich, ponieważ kraje ubiegające się o członkostwo w Unii Europejskiej miały możliwość korzystania z różnych form wsparcia przedakcesyjnego. Fundusze przedakcesyjne są formą bezzwrotnej pomocy finansowej kierowanej do przyszłych członków poprzez specjalne programy. Głównym celem tego wsparcia jest podniesienie poziomu życia gospodarczego, politycznego i społecznego do stanu, który pozwoli na ich akcesję do Unii Europejskiej²¹. Jednym z najważniejszych funduszy, przeznaczonych na te działania, był fundusz Phare²², który był najważniejszym programem bezzwrotnej pomocy Unii Europejskiej dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W 1997 roku program został przekształcony w instrument pomocy przedakcesyjnej i skierowany do dziesięciu państw kandydujących: Polski, Węgier, Czech, Słowacji, Litwy, Łotwy, Estonii, Rumunii, Bułgarii oraz Słowenii.

Najwięcej środków z Phare otrzymała Polska. W latach 1990–2003 całłościowy budżet Phare dla Polski wyniósł prawie cztery miliardy euro. Rok 2003 był ostatnim rokiem programowania Phare w krajach wstępujących do Unii Europejskiej²³. Program Phare składał się z kilku priorytetów, w ramach których można było ubiegać się o wsparcie. Jednym z nich był Phare Access 2000 (realizowany w Polsce do końca 2003 r.), który był skierowany głównie do organizacji pozarządowych o charakterze niekomercyjnym (*non-profit*). W ramach programu finansowane były projekty kierowane do grup społecznych z różnych względów defaworyzowanych, takich jak: mniejszości etniczne i religijne, niepełnosprawni, rodziny patologiczne, bezrobotni²⁴. Dzięki temu programowi zrealizowano w Polsce kilka projektów, których beneficjentami byli Romowie. Projekt realizowany przez Małopolskie Towarzystwo Oświatowe w Nowym Sączu był jednym z nich. Zorganizowano wówczas cykl szkoleń i warsztatów dla liderów romskich z krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W projekcie uczestniczyły liderki organizacji romskich z Czech, Kosowa, Macedonii, Mołdowy,

²⁰ Treść programu znajduje się na stronie internetowej: http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/185/2982/Tresc_Programu.html

²¹ W. Bokajło, K. Dziubek, *op.cit.*, s. 211–214.

²² Program Phare został ustanowiony Rozporządzeniem Rady UE numer 3906/89 z 18 grudnia 1989 r. o ekonomicznej pomocy dla Republiki Węgier i Polski. Nazwa „Phare” jest akronimem oryginalnej nazwy programu „Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy” – źródło: <http://www.dsc.kprm.gov.pl/strona.php?id=48&id2=23>

²³ Projekty objęte alokacją Phare 2003 były realizowane do 2006 r.

²⁴ <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/euro/p15-3.htm> (dostęp: 10.11.2009).

Polski, Serbii, Słowacji i Rumunii oraz przedstawicielki Stowarzyszenia Innowatorów Społecznych Ashoka, organizacji skupiającej osoby kreatywne i zaangażowane społecznie. Spotkania i warsztaty miały umożliwić wymianę doświadczeń między Romami i nie-Romami oraz między kobietami z różnych krajów, które chcą poprawić sytuację społeczności romskich²⁵.

Innym projektem, na który należy zwrócić uwagę, był projekt dla asystentów i liderów romskich, realizowany przez Pracownię Psychologiczną Omega w Nowym Sączu. Beneficjentami byli Romowie z całej Polski. W ramach projektu przygotowano scenariusz kursu dla asystentów i liderów romskich. Celem tego projektu było takie przeszkolenie wybranych przedstawicieli społeczności romskiej, aby mogli samodzielnie wykonywać pracę asystenta romskiego w szkole. Kolejnym projektem realizowanym przez tę samą instytucję, poniekąd również związanym z sytuacją Romów, był projekt *Czy my się znamy?*. Dotyczył on problemu dyskryminacji i nietolerancji w Polsce. W ramach tej inicjatywy prowadzono zajęcia warsztatowe dla nauczycieli na temat psychopedagogiki i metod aktywnych. Efektem tego szkolenia było opracowanie scenariusza sześciu godzinnych zajęć dotyczących rasizmu, dyskryminacji i nietolerancji oraz zapoznanie z kulturą Romów²⁶.

Analizując założenia przykładowych projektów, o których pisałam powyżej, nie napotkałam informacji ani na temat udziału Romów w pracach, związanych z realizacją projektów, ani informacji, jak grantobiorcy docierali do beneficjentów – przedstawicieli społeczności romskiej. Tylko jeden projekt w ramach Phare Access był realizowany przez organizację romską. Był to projekt z 2003 roku, wdrażany przez Stowarzyszenie Romów w Polsce z siedzibą w Oświęcimiu. Projekt dotyczył promocji integracji europejskiej wśród społeczności romskiej w Polsce. W ramach projektu przeprowadzono m.in. szereg spotkań ze starszyzną i lokalnymi liderami romskimi, których celem było informowanie o zaletach płynących z członkostwa Polski w strukturach europejskich.

Inne projekty, których beneficjentami mogą być członkowie społeczności romskiej w Polsce, wiążą się z członkostwem Polski w Unii Europejskiej. Zgodnie z podpisanym w dniu 16 kwietnia 2003 roku traktatem o przystąpieniu Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej i towarzyszącym mu aktem, dotyczącym warunków przystąpienia i odpowiednich zmian w traktatach stanowiących podstawę Unii Europejskiej, wraz z załącznikami i protokołami, Polska została objęta od dnia przystąpienia pomocą z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności. Dzięki tej decyzji była – i jest – możliwa realizacja takich programów unijnych, jak: Inicjatywa Wspólnotowa Equal czy wdrażany obecnie Program Operacyjny Kapitał Ludzki.

W ramach wymienionych programów istnieją priorytety, które miały bądź mają na celu szeroko pojętą poprawę sytuacji Romów w Polsce w obszarze m.in. rynku pracy, edukacji, ochrony zdrowia czy integracji społecznej. Jednym z programów, o których trzeba wspomnieć w kontekście fatalnej sytuacji Romów na rynku pra-

²⁵ <http://bazy.ngo.pl/search/info.asp?id=3146&p=zagranica> (dostęp: 10.11.2009).

²⁶ http://www.psychomega.pl/romowie_tekst.html (dostęp: 10.11.2009).

cy jest Program Inicjatywy Wspólnotowej Equal²⁷. Inicjatywa ta była finansowana przez Europejski Fundusz Społeczny i jest częścią strategii Unii Europejskiej na rzecz stworzenia większej liczby miejsc pracy, polepszenia ich jakości i zapewnienia szerokiego do nich dostępu. Działania podejmowane w ramach programu Equal to nowe sposoby rozwiązywania problemu dyskryminacji na rynku pracy, testowanie i popieranie nowych sposobów zwalczania wszystkich form dyskryminacji i nierówności na rynku pracy, zarówno wobec osób zatrudnionych, jak i poszukujących pracy. Inicjatywa Wspólnotowa Equal była wdrażana w Polsce w latach 2004–2006²⁸.

Program był zorganizowany wokół naczelnych zasad wspólnych dla wszystkich państw wdrażających Inicjatywę Wspólnotową Equal, których uwzględnienie podczas realizacji projektów było jednym z najważniejszych warunków otrzymania dofinansowania. Komunikat Komisji do Państw Członkowskich²⁹, ustanawiający wytyczne do wdrażania Equal, określił sześć podstawowych zasad, które charakteryzują niniejszy program. Pierwszą z nich jest podejście tematyczne. Celem takiego podejścia jest zgłębienie nowych sposobów rozstrzygania problemów wspólnych dla rozmaitych rodzajów dyskryminacji i nierówności, a nie koncentrowanie się na poszczególnych grupach społecznych. Tematy, w obrębie których była udzielana pomoc, to:

- Temat A. Ułatwianie wchodzenia i powrotu na rynek pracy osobom mającym trudności z integracją lub reintegracją na rynku pracy w celu promowania rynku pracy otwartego dla wszystkich;
- Temat D. Wzmocnienie krajowej gospodarki społecznej (trzeciego sektora), a zwłaszcza usług na rzecz społeczności lokalnych oraz poprawa jakości miejsc pracy;
- Temat F. Wspieranie zdolności przystosowawczych przedsiębiorstw i pracowników do zmian strukturalnych w gospodarce oraz wykorzystanie technologii informacyjnych i innych nowych technologii;
- Temat G. Godzenie życia rodzinnego i zawodowego oraz ponowna integracja kobiet i mężczyzn, którzy opuścili rynek pracy, poprzez wdrażanie bardziej elastycznych i efektywnych form organizacji pracy oraz działań towarzyszących;
- Temat I. Pomoc w społecznej i zawodowej integracji osób ubiegających się o status uchodźcy³⁰.

Drugą zasadą Inicjatywy Wspólnotowej Equal było realizowanie projektów w partnerstwie. Aby zawiązać partnerstwo, należało pozyskać co najmniej dwie instytucje (różnego typu), które chciałyby połączyć środki i działania w celu rozwiązania danego problemu, związanego z dyskryminacją bądź nierównością na rynku pracy³¹.

²⁷ Inicjatywy Wspólnotowe są odrębnym instrumentem finansowania polityki regionalnej, inicjowanym przez Komisję Europejską, która sama inicjuje programy, dostrzegając istotne dla Unii Europejskiej horyzontalne problemy społeczno-gospodarcze – źródło: W. Bokajło, K. Dziubek, *op.cit.*, s. 47.

²⁸ <http://www.equal.gov.pl/EQUAL+w+Polsce++podstawowe+informacje/> (dostęp: 10.11.2009).

²⁹ Komunikat Komisji do Krajów Członkowskich zawierający wytyczne dla Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dotyczące ponadnarodowej współpracy w celu promowania nowych sposobów do walki z dyskryminacją i nierównością na rynku pracy; C(2000) 853; (dostęp: 14.04.2000). Dostępny na stronie internetowej: <http://www.mgpips.equal.gov.pl>.

³⁰ <http://www.equal.gov.pl/EQUAL++wprowadzenie/> (dostęp: 10.11.2009).

³¹ <http://www.equal.gov.pl/EQUAL++wprowadzenie/Partnerstwo/> (dostęp: 10.11.2009).

Zaangażowanie grup dyskryminowanych (zasada *empowerment*) we wszystkie etapy realizacji projektu to trzecia, niezwykle ważna przesłanka Equal³². Oznaczała ona aktywne włączenie grup, które mają problemy w integracji zawodowej i społecznej, w działania i decyzje podejmowane w ramach partnerstwa. Wszystkie projekty oprócz partnerstwa krajowego musiały polegać na nawiązaniu współpracy ponadnarodowej, która miała przyczynić się do powstania znaczącej wartości dodanej dla partnerów, którzy pracowali nad rozwiązaniem takich samych lub podobnych problemów. Warunkiem było, by współpracujące partnerstwa realizowały projekty w ramach tego samego tematu³³. Innowacyjność to kolejna zasada programu. Equal był programem eksperymentalnym, testującym podejście innowacyjne w stosunku do stosowanych już rozwiązań. Grantobiorcy musieli zatem wykazać, w jaki sposób realizować będą zasadę innowacyjności oraz w jaki sposób wypracują dobre praktyki, które mogą zostać zastosowane na szerszą skalę. Ponadto, innowacyjność projektów rozpatrywana była w kontekście istniejących już metod w danych obszarach tematycznych, celów funduszy strukturalnych oraz polityki krajowej³⁴. Ostatnia zasada Equal to włączenie wypracowanych w ramach projektów rezultatów do głównego nurtu polityki. Zapewniając struktury i narzędzia realizacji tej zasady program miał wnieść istotny wkład w efektywne tworzenie polityki poprzez sprawdzanie w praktyce skuteczności stosowanych rozwiązań oraz zapewnianie, by wszyscy zainteresowani mogli korzystać z tej wiedzy³⁵.

Wdrażanie Inicjatywy Wspólnotowej Equal składało się z trzech etapów, tak zwanych działań, przy czym etap drugi i trzeci były realizowane równolegle. W ramach działania pierwszego zawierano umowy między poszczególnymi partnerami oraz nawiązywano współpracę międzynarodową z partnerem z innego kraju Unii Europejskiej. Ponadto należało skupić się na opracowaniu strategii oraz planu pracy dla następnych etapów realizacji projektów. W działaniu drugim realizowano założenia i cele wynikające z umów zawieranych pomiędzy partnerami krajowymi i międzynarodowymi. Działanie trzecie to upowszechnianie wypracowanych przez partnerstwa rezultatów na poziomie polityki i praktyki.

Projekty na rzecz społeczności romskiej w ramach Inicjatywy Wspólnotowej Equal w Polsce mogły być realizowane we wszystkich tematach oprócz tematu I, który dotyczył osób ubiegających się o status uchodźcy. W Polsce do realizacji zakwalifikowano 107 z 751 przedstawionych projektów. Tylko cztery z nich dotyczyły poprawy sytuacji na rynku pracy mniejszości romskiej i były realizowane w ramach następujących tematów:

- A: ułatwianie wchodzenia i powrotu na rynek pracy osobom mającym trudności z integracją lub reintegracją na rynku pracy w celu promowania rynku pracy otwartego dla wszystkich;

³² <http://www.equal.gov.pl/EQUAL++wprowadzenie/Zaangazowanie+grup+dyskryminowanych> (dostęp: 10.11.2009).

³³ <http://www.equal.gov.pl/EQUAL++wprowadzenie/Wspolpraca+ponadnarodowa> (dostęp: 10.11.2009).

³⁴ <http://www.equal.gov.pl/EQUAL++wprowadzenie/Innowacyjnosc> (dostęp: 10.11.2009).

³⁵ <http://www.equal.gov.pl/EQUAL++wprowadzenie/Adaptacja+rezultatow+do+glownego+nurtu+p> olityki; <http://www.kxetanes.msap.pl> (dostęp: 10.11.2009).

- D: wzmocnienie krajowej gospodarki społecznej trzeciego sektora, zwłaszcza usług na rzecz społeczności lokalnych oraz poprawa jakości miejsc pracy;
- G: godzenie życia rodzinnego i zawodowego oraz ponowna integracja kobiet i mężczyzn, którzy opuścili rynek pracy, poprzez wdrażanie bardziej elastycznych i efektywnych form organizacji pracy oraz działań towarzyszących.

Tylko w przypadku jednego realizowanego projektu organizacja romska była administratorem (liderem) projektu. W przypadku pozostałych projektów organizacje romskie były partnerem.

W ramach tematu A realizowano projekt *Inicjatywa na rzecz Rozwoju Przedsiębiorczości Romów KXETANES-RAZEM*. Liderem projektu była Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie, natomiast partnerami: Centrum Kultury Romów w Polsce z siedzibą w Tarnowie, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Izba Przemysłowo-Handlowa w Tarnowie, Starostwo Powiatowe w Tarnowie oraz Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego. Celem niniejszego projektu była integracja na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej ludności romskiej ze społecznościami lokalnymi poprzez podejmowanie działań ukierunkowanych na ograniczenie dyskryminacji Romów na rynku pracy, ich aktywizację zawodową oraz nawiązanie dialogu społecznego i budowę partnerstwa ze społecznościami zainteresowanymi tematyką romską. Beneficjentami projektu byli Romowie mieszkający na terenie województwa małopolskiego, ze szczególnym uwzględnieniem powiatu tarnowskiego i nowosądeckiego. Założono, że projekt obejmie pomocą około 10% ludności romskiej zamieszkałej na tym terenie. W ramach projektu zorganizowano doradztwo i szkolenia zawodowe. Przeszkolono Romów, którzy chcieli podjąć własną działalność gospodarczą, a także tych, którzy już ją prowadzili, w celu wzmocnienia ich konkurencyjności i stworzenia warunków do tworzenia dodatkowych miejsc pracy. Szkoleniami zostały objęte również osoby wykonujące konkretne zawody w celu podwyższenia kwalifikacji zawodowych. Ponadto zorganizowano szkolenia dla kobiet romskich oraz szkolenia ułatwiające powrót na rynek pracy dla osób, które długo pozostawały bez pracy. W kolejnym etapie realizacji projektu powołano Centrum Aktywizacji i Rozwoju Zawodowego, które wspiera nowo powstałe przedsiębiorstwa (romskie i nieromskie), promuje postawy przedsiębiorcze, realizuje programy służące ograniczeniu zjawiska bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej Romów. W Centrum zatrudniono odpowiednio przeszkolonych Romów. Realizatorzy projektu zakładali, że po jego zakończeniu zaktywizowana grupa będzie samodzielnie i aktywnie funkcjonować na rynku pracy³⁶. Ponadto efektem realizacji projektu była publikacja *Romowie na rynku pracy – problemy i sposoby ich rozwiązywania*³⁷ pod redakcją Marcina Zawickiego, wydana przez Małopolską Szkołę Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

³⁶ 107 *Partnerstw na Rzecz Rozwoju*, op.cit., s. 25–27, *Analiza Problemowa rezultatów Inicjatywy Wspólnotowej Equal*, Warszawa 2007, s. 18, *Katalog rezultatów Inicjatywy Wspólnotowej Equal*, Warszawa 2007, s. 32–34; <http://www.kxetanes.msap.pl> (dostęp: 10.11.2009).

³⁷ Raport dostępny na stronie internetowej: http://www.cazr.pl/images/doki/Az_Romow.pdf

W ramach tego samego tematu zrealizowano projekt *Romowie na rynku pracy*, którego liderem była organizacja romska – Stowarzyszenie Romów w Polsce z siedzibą w Oświęcimiu, partnerami zaś instytucje: Centrum Kształcenia Kadr AKTIN, Gmina Miejska w Nysie, Powiatowy Urząd Pracy w Oświęcimiu, Gmina Prudnik, Starostwo Powiatowe w Zakopanem, Stowarzyszenie Romów i Innych Narodowości z siedzibą w Nysie, Stowarzyszenie Romów Podhalańskich z Zakopanego. Głównym celem projektu była poprawa sytuacji zawodowej społeczności romskiej, która jest grupą szczególnie narażoną na pozostawanie bez pracy. W pierwszym etapie projektu przeprowadzono badania naukowe, mające charakter empirycznych badań terenowych, w celu zdiagnozowania problemów i zidentyfikowania grup najbardziej zagrożonych marginalizacją. Badania te posłużyły nie tylko do wypracowania diagnozy, ale również do opracowania wytycznych do działań edukacyjnych, prowadzonych na określonym terenie w konkretnych romskich społecznościach lokalnych. Posłużyły zatem do określenia potrzeb i możliwości beneficjentów ostatecznych projektu w zakresie edukacji. Stało się to podstawą do opracowania autorskiego programu edukacyjnego, który został przygotowany przez firmę wyspecjalizowaną w działaniach edukacyjnych. Następnym etapem realizacji projektu było prowadzenie działalności edukacyjnej obejmującej: szkolenia podnoszące umiejętności zawodowe beneficjentów, szkolenia podnoszące ich ogólną przydatność zawodową oraz treningi kształtujące umiejętności funkcjonowania w obcym kulturowo otoczeniu zawodowym, a także zmianę postaw np. poprzez podniesienie poczucia własnej wartości, zbliżenie międzykulturowe. W ramach projektu powstało tzw. Romskie Pośrednictwo Pracy, którego zadaniem była współpraca z urzędami i biurami pośrednictwa pracy oraz organizacjami romskimi. Placówka organizowała również spotkania z potencjalnymi pracodawcami oraz służyła indywidualnym poradnictwem zawodowym. Drugą instytucją powołaną w celu promowania kultury romskiej i ułatwienia znalezienia zatrudnienia była Romska Agencja Artystyczna. Agencja, odpowiadająca na zapotrzebowanie społeczne na folklor romski, wspierała wykonawców, a także promowała ich zatrudnianie³⁸.

W ramach tematu D realizowano projekt pt. *Aktywizacja zawodowa Romów poprzez narzędzia gospodarki społecznej*. Instytucją zarządzającą była Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM), a partnerami Związek Romów Polskich ze Szczecinka, Polski Czerwony Krzyż (PCK) z Warszawy oraz Stowarzyszenie Kobiety Romskie w Polsce z siedzibą w Krakowie. Głównym celem projektu było przyczynienie się do zwalczania nierówności i dyskryminacji na rynku pracy poprzez testowanie możliwości aktywizacji zawodowej mniejszości romskiej w Polsce, dzięki wykorzystaniu narzędzi gospodarki społecznej, a zwłaszcza dzięki tworzeniu spółdzielni zaprojektowanych tak, by dawały możliwości zatrudnienia odpowiadające potrzebom lokalnych społeczności romskich. Realizatorzy założyli, że działania realizowane w ramach projektu przyczynią się do stworzenia całościowej strategii włączania Romów w rynek pracy w Polsce oraz w innych krajach.

W pierwszym etapie realizacji projektu przeprowadzono badania rynkowe, które pozwoliły oszacować potencjał rynkowy działań gospodarczych planowanych przez

³⁸ 107 *Partnerstw na Rzecz Rozwoju*, op.cit., s. 64–65; www.romowie.org.pl (dostęp: 10.11.2009).

projektowane spółdzielnie. Zaplanowano założenie co najmniej czterech spółdzielni socjalnych, zapewniających miejsca pracy dostosowane do specyfiki kulturowej i umiejętności tej grupy beneficjentów. Ponadto przeprowadzono analizę nastawienia społeczności lokalnej do Romów oraz prowadzenia kampanii przeciwdziałającej stereotypom³⁹.

Projekt pt. *Romskie koło życia*, którego liderem była Fundacja Studiów Europejskich – Instytut Europeistyki w Łodzi, był realizowany w ramach tematu G. Partnerami byli: Stowarzyszenie Kobiet Romskich w Polsce z siedzibą w Krakowie oraz Towarzystwo Interwencji Kryzysowej z Krakowa. W ramach projektu planowano wdrożyć adekwatną kulturowo formę godzenia życia zawodowego i rodzinnego, mającą umożliwić aktywność zawodową kobietom romskim w ramach spółdzielni; miały zostać przeprowadzone badania zachowań ekonomicznych w społeczności romskiej oraz badania wśród kobiet romskich, dotyczące wykonywanej pracy i możliwych zajęć zarobkowych, form opieki nad dziećmi, potrzeb społeczności i metod rozwiązywania problemów. Planowano zorganizowanie modułowych szkoleń przedsiębiorczości, mających na celu przygotowanie beneficjentek do wykonywania konkretnych czynności zawodowych, których finałem byłoby założenie spółdzielni lub wejście na otwarty rynek pracy. Zakładano, że powstanie (założona przez kobiety biorące udział w projekcie) Spółdzielnia Kobiet Romskich. W tym miejscu dodać należy, iż projekt realizowany w ramach tematu G nie przeszedł do działania drugiego, w związku z powyższym nie zostały zrealizowane zaplanowane i opisane wyżej zadania⁴⁰.

Najpoważniejszym argumentem krytycznym wobec działań podejmowanych w ramach zakończonego w 2008 roku programu Equal jest nietrwałość wypracowanych rezultatów. Podważyło to sensowność realizowanych w ramach poszczególnych projektów działań względem nakładów finansowych, które one pochłonęły. Po zakończeniu finansowania powołane do życia spółdzielnie socjalne nie przetrwały ze względu na brak finansowania. Nie sprawdziły się również wdrażane w ramach projektów pomysły, dotyczące rewitalizacji tradycyjnych romskich profesji. Jednakże nie wszystkie działania i inicjatywy podejmowane w ramach „eksperymentu” Inicjatywy Wspólnotowej Equal okazały się nietrwałe, ponieważ część struktur powołana do życia w ich trakcie nadal istnieje i sprawnie funkcjonuje, jak np. Centrum Aktywizacji Zawodowej Romów w Tarnowie czy Romskie Pośrednictwo Pracy w Oświęcimiu. Jednak najtrwalszym efektem inicjatyw podejmowanych w ramach Equal było pobudzenie świadomości potrzeby prowadzenia działań na polu aktywizacji zawodowej Romów oraz ich inicjacja. Kolejnym pozytywnym rezultatem była aktywizacja grupy przeszkolonych Romów. Szkolenia, kursy i treningi psychologiczne podniosły ich kwalifikacje, a także obudziły wiarę we własne możliwości i umiejętności. W przypadku wielu beneficjentów uczestnictwo w szkoleniach było pierwszą od długiego czasu inicjatywą jaką podjęli, żeby zmienić swoje położenie na rynku pracy. Ważne było, że realizując projekty, brano pod uwagę odmiennność społeczności romskiej. Uwzględniono rolę starszyny oraz obowiązujące normy i wartości. Udział Romów w realizacji projektów zgodnie z podstawową zasadą *empowerment* z pew-

³⁹ 107 *Partnerstw na Rzecz Rozwoju*, op.cit., s. 125–126.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 217–218.

nością się do tego przyczynił. Ponadto, zgodnie z zasadą partnerstwa organizacji o różnym statusie formalno-prawnym, zespół projektowy tworzyły wspólnie osoby pochodzenia romskiego i nie-Romowie. W wielu przypadkach była to pierwsza tego typu współpraca. Oprócz tego w ramach jednego z projektów przeprowadzono badania terenowe, których celem było zbadanie sytuacji Romów na rynku pracy. Grupy badawcze pod przewodnictwem Lecha Mroza i Tadeusza Palecznego zrekrutowano spośród studentów Etnologii i Antropologii Kulturowej oraz Socjologii Uniwersytetów Jagiellońskiego, Warszawskiego, Śląskiego i Łódzkiego⁴¹. Efektem przeprowadzonych badań był raport pt. *Romowie na rynku pracy*. Jest on ważną publikacją, ponieważ wyniki badań pozwoliły określić nie tylko kierunek działań prowadzonych w ramach realizowanego wówczas projektu, ale umożliwiły także określenie przyszłych kierunków i działań priorytetowych, których realizacja ułatwi stopniową integrację i pełniejsze włączenie do społeczeństwa obywatelskiego członków społeczności romskiej. Lech Mróz twierdzi, że tylko dzięki diagnozie problemu, który chcemy rozwiązać wśród społeczności romskiej, jest szansa na opracowanie sensownego planu działań⁴². Niestety, podobne badania dotyczące mniejszości romskiej w Polsce przeprowadzono pod koniec lat 90.⁴³

Kolejnym omawianym przeze mnie programem będzie Program Operacyjny Kapitał Ludzki⁴⁴ 2007–2013, którego nadrzędnym celem jest umożliwienie pełnego wykorzystania potencjału zasobów ludzkich. Program obejmuje całość interwencji Europejskiego Funduszu Społecznego w Polsce i składa się z 10 priorytetów. W ramach Priorytetu I „Zatrudnienie i integracja społeczna” utworzono tzw. *komponent romski*, który został ujęty w ramy Poddziałania 1.3.1. „Projekty na rzecz społeczności romskiej” i wchodzi w skład Działania 1.3. *Ogólnopolskie programy integracji i aktywizacji zawodowej* w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013. Decyzja o utworzeniu komponentu romskiego miała na celu stworzenie możliwości kompleksowego wsparcia społeczności romskiej, która jest zagrożona wykluczeniem społecznym. W ramach komponentu romskiego można dofinansować projekty obejmujące działania z zakresu zatrudnienia, edukacji, integracji społecznej i zdrowia, których realizacja przyczyni się do aktywizacji społeczno-zawodowej społeczności romskiej oraz ułatwi członkom tej społeczności wyjście z trudnej sytuacji i odnalezienie się na otwartym rynku pracy⁴⁵.

Celem Poddziałania 1.3.1 (komponent romski) jest wzrost poziomu zatrudnienia, edukacji, integracji społecznej oraz zdrowia członków społeczności romskiej. Cele, jakie powinny zostać osiągnięte dzięki realizacji Poddziałania 1.3.1, to m.in.:

⁴¹ www.romowie.org.pl (dostęp: 10.11.2009).

⁴² „Gazeta Wyborcza”, dodatek „Duży Format”, nr 260, 5.11.2009, s. 12–14.

⁴³ *Opis położenia społecznego Romów w Polsce*; L. Gruszczyński, J. Paweła, J. Pasternak (red.), *Stowarzyszenie Romów w Polsce*, Katowice–Oświęcim 1999; M.G. Gerlich (red.), *Romowie o edukacji swoich dzieci (na przykładzie Cyganów Karpackich)*, Oświęcim 1997.

⁴⁴ Termin „kapitał ludzki” jest pojęciem oznaczającym zasób wiedzy, umiejętności oraz potencjału zawartego w każdym człowieku i w społeczeństwie jako całości, określającym zdolności do pracy, adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań – źródło: <http://www.efs.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Strony/Oprogramie.aspx>

⁴⁵ http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/452/5318/Informacje_o_PO_KL.html (dostęp: 10.11.2009).

większa liczba dzieci i młodzieży uczestniczącej w działaniach z zakresu edukacji formalnej i nieformalnej, wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym uczestniczących w różnych formach edukacji oraz w szkoleniach podnoszących i zmieniających kwalifikacje zawodowe, wzrost poziomu zatrudnienia osób ze społeczności romskiej, zwiększenie liczby osób tej społeczności korzystających z dodatkowych form pomocy medycznej, lub czynnie uczestniczących w życiu społecznym i obywatelskim oraz liczby osób spoza społeczności romskiej uczestniczących w działaniach propagujących podniesienie stanu wiedzy o Romach⁴⁶.

Grupy docelowe Poddziałania 1.3.1. to członkowie społeczności romskiej oraz osoby, instytucje i podmioty działające na rzecz tej społeczności. W ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013 na realizację Poddziałania 1.3.1. została przeznaczona kwota 22 mln euro⁴⁷.

Jak wynika z dokumentacji projektowej, warunkiem otrzymania dotacji jest, między innymi, wdrażanie kompleksowych przedsięwzięć, które będą połączeniem różnorodnych działań. Celem jest osiągnięcie jak najwyższego poziomu integracji społecznej i/lub aktywizacji zawodowej członków społeczności romskiej.

W związku z tym, że projekty realizowane w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013 realizowane są stosunkowo krótko (pierwszy konkurs ogłoszono pod koniec 2008 roku), brak jest informacji na temat rezultatów podjętych inicjatyw. Do chwili obecnej (listopad 2009) w ramach ogłaszanych konkursów podpisano szesnaście umów, co jest równoznaczne z rozpoczęciem zaplanowanych w tych projektach działań⁴⁸. Wśród nich są trzy projekty, których liderami są organizacje romskie: *Innowacyjni Romowie* – Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku; *Romska droga* – Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce z siedzibą w Łodzi; *Romowie wśród innych – popularyzacja pozytywnego wizerunku Romów w Radomiu* – Radomskie Stowarzyszenie Romów Romano Waśt.

Trzy projekty są realizowane w partnerstwie z organizacją romską: *Romska szkoła umiejętności* – Fundacja rozwoju Nauki i Przedsiębiorczości z Poznania w partnerstwie ze Związkiem Romów Polskich ze Szczecinka; *Edukacja – Przedsiębiorczość – Wzorce postaw. Trzy filary awansu ekonomicznego i społecznego Romów w Polsce* – Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, działający przez Małopolską Szkołę Administracji Publicznej w partnerstwie z tarnowskim Centrum Kultury Romów, oraz projekt *Romska droga do pracy* – Uniwersytet Łódzki z Centrum Aktywizacji Zawodowej Romów, działającym przy Stowarzyszeniu Kulturalno-Społecznym Romów w Tarnowie.

Pozostałe dofinansowane inicjatywy są realizowane bez udziału przedstawicieli społeczności romskiej: *Romska fiesta – warsztaty dla instytucji* – Centrum Euroedukacji Sp. z o.o z Lublina; *Zawierciańscy Romowie wczoraj i dziś. Promocja integracji społeczności romskiej w Zawierciu* – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Zawier-

⁴⁶ [http://www.wwpe.gov.pl/index.php?params\[section_id\]=31¶ms\[category_id\]=185](http://www.wwpe.gov.pl/index.php?params[section_id]=31¶ms[category_id]=185) (dostęp: 10.11.2009).

⁴⁷ http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/452/5318/Informacje_o_PO_KL.html (dostęp: 10.11.2009).

⁴⁸ [http://www.wwpe.gov.pl/index.php?params\[section_id\]=31¶ms\[category_id\]=187](http://www.wwpe.gov.pl/index.php?params[section_id]=31¶ms[category_id]=187) (dostęp: 10.11.2009).

ciu; *Roma – aktywizacja społeczna i zawodowa lubelskich Romów* – Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Lublinie; *Romowie – przyszłość bez uprzedzeń* – Stowarzyszenie Integracja Suwałki; *Wiem, czytam, rozumiem – metoda nauki czytania dzieci romskich* – Towarzystwo Przyjaciół I Społecznego Liceum Ogólnokształcącego; *Wzajemna współpraca – szkolenia i warsztaty dla pracowników instytucji publicznych realizujących zadania na rzecz społeczności romskiej* – Sądecka Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. z Nowego Sącza; *Odnajdziemy wspólne drogi – południowoprański program integracji społeczno-zawodowej Romów* – Ośrodek Pomocy Społecznej Dzielnica Praga–Warszawa; *Aktywni Romowie – kompleksowy program aktywizacji zawodowej i integracji społecznej Romów z terenu miasta Białogard* – miasto Białogard; *Zwykle szanse dla niezwykłych ludzi* – Miejski Ośrodek Kultury w Kowarach⁴⁹.

Jak już wspominałam, na efekty realizowanych projektów trzeba jeszcze poczekać, natomiast już na tym etapie, na podstawie dotychczasowej wiedzy i doświadczeń związanych z realizacją programów na rzecz społeczności romskiej w Polsce, można wskazać zagrożenia, związane z prawidłową realizacją tzw. *komponentu romskiego*. Po pierwsze, znaczna część priorytetów pokrywa się z priorytetami, w ramach których można ubiegać się o dofinansowanie z „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce”. Byłoby to zrozumiałe, gdybyśmy dysponowali wiedzą na temat pozytywnych efektów funkcjonowania programu. Jednak program ten od początku realizacji nie został poddany niezależnym badaniom ewaluacyjnym i w związku z tym nie wiadomo, czy jego realizacja wpływa na zmianę sytuacji Romów w Polsce. Po drugie, w dokumentacji projektowej podkreśla się ważność kompleksowych rozwiązań, natomiast minimalna kwota, o jaką można się ubiegać w ramach Poddziałania 1.3.1, to 30 tys. złotych. W tym przypadku istnieje zagrożenie, że kompleksowe rozwiązania nie będą wdrażane z powodu zbyt dużej liczby projektów. Po trzecie, brak zapisu o konieczności współpracy z przedstawicielami społeczności romskiej może wpłynąć na porażkę wdrażanych inicjatyw ze względu na nieznaną specyfikę społeczności romskiej. Ponadto, bez udziału Romów trudności może sprawić pozyskanie beneficjentów ostatecznych. Po czwarte, kierowanie działań do konkretnej grupy bez obowiązku realizacji projektów z udziałem przedstawicieli społeczności, do której działania są kierowane, może doprowadzić do sytuacji, gdzie wiele wyspecjalizowanych w pozyskiwaniu środków unijnych firm czy instytucji, niepracujących wcześniej na rzecz tej społeczności, będzie realizowało program, nieznając specyfiki tej grupy.

Specjaliści podkreślają, że zmiana niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej mniejszości romskiej wymaga działań innowacyjnych, zintegrowanych horyzontalnie, prowadzonych przez partnerów o różnym statusie formalnoprawnym. Działania te powinny: odpowiadać na rzeczywiste potrzeby tej grupy etnicznej, być praktycznie użyteczne, a ich efekty w sposób permanentny poprawiać sytuację społeczno-ekonomiczną Romów. To, czy zamierzenia programów, których celem była, bądź jest, poprawa sytuacji Romów w Polsce, zostały osiągnięte, okaże się po upływie dłuższego czasu. Niestety, frustrujące jest to, że mimo iż od wielu lat podejmowane są inicjatywy w tym zakresie, wciąż docierają do nas informacje o pogarszającej się sytuacji Romów w wielu krajach europejskich, w tym w Polsce. Najnowszy raport

⁴⁹ *Ibidem*.

Europejskiej Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁵⁰ (*Agency for Fundamental Rights*, FRA) ujawnia, że dyskryminacja, prześladowania i przemoc na tle rasowym są w krajach Unii, w tym w Polsce, o wiele bardziej rozpowszechnione niż odnotowuje się w oficjalnych statystykach. Polska jest na trzecim, po Czechach i Węgrzech, miejscu listy krajów, w których Romowie doświadczyli dyskryminacji w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. Polscy Romowie skarżyli się głównie na dyskryminację w prywatnych usługach, w szpitalach i szkołach oraz przy poszukiwaniu pracy⁵¹. Z kolei z raportu Centralnego Biura Opinii Społecznej wynika, że co szósty Polak zgadza się ze stwierdzeniem, że powinny istnieć miejsca rozrywki i wypoczynku, do których Romowie nie mieliby wstępu, natomiast aż 42% badanych uważa, że Romowie są z natury źli i mają naturalne predyspozycje do popełniania przestępstw⁵². To bardzo poważny sygnał, gdyż nie będzie można mówić o powodzeniu żadnego programu, póki społeczeństwo polskie, w którym Romowie żyją i w którym mają spełniać się zawodowo, nie zmieni swojej negatywnej postawy wobec tej mniejszości. Wiadomo, że trudno zmienić stereotypy, zwłaszcza gdy są one ciągle utrwalane w świadomości, głównie przez media. Dlatego obok pomocy w zdobyciu wykształcenia i kwalifikacji, niezbędne są działania zmierzające ku temu, aby niewidzialna gołym okiem bariera pomiędzy społeczeństwem polskim a mniejszością romską zniknęła na dobre.

⁵⁰ *Badanie UE na temat mniejszości i dyskryminacji. Sprawozdanie kluczowe dane, cz. I. Romowie*, http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_PL.pdf (dostęp: 10.11.2009).

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Postawy wobec Romów w Polsce, Czechach, na Węgrzech i Słowacji. Komunikat z badań*, Centralne Biuro Opinii Społecznej, Warszawa 2008.